

MAXIM RUST

Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, „New Eastern Europe”

ORCID: 0000-0002-5388-2137

maxrust@gmail.com

Białoruski protest z 2020 r. w sieci

Przegrały elity, wygrało społeczeństwo?

The 2020 Belarusian protest on the internet

Elites lost, society won?

Słowa kluczowe:

Białoruś, technologie informacyjne, narzędzia cyfrowe, internet, kryzys polityczny, protest społeczny

Keywords:

Belarus, information technologies, digital tools, internet, political crisis, social protest

The 2020 Belarusian protest on the internet. Elites lost, society won?

The development of information technologies and social networks makes it possible to significantly increase the effectiveness of the mechanisms of social self-organisation and politicisation of wider social masses, thus influencing the processes of democratisation of societies and political systems. This particularly applies to post-Soviet states. The development of the socio-political crisis that began in Belarus in August 2020 can be a very valuable subject for research into the impact of modern digital tools (messengers, social networks, crowdfunding, and so on) on the dynamics of changes in post-Soviet transforming systems. The main objective of this article is to systematise and present the impact and influence that modern digital tools have had on the nature and dynamics of the ongoing Belarusian political crisis and social protest.

W rezultacie rozwoju technologii informacyjnych funkcjonowanie demokracji i procesów społecznych nabrało jakościowo nowej dynamiki i zyskało nowe perspektywy rozwoju. Korzystanie z nowoczesnych technologii cyfrowych i komunikacyjnych pozwala uzyskać realne możliwości zaangażowania większości aktywnych obywateli w proces podejmowania ważnych decyzji politycznych, co stwarza warunki do rzeczywistej i skutecznej kontroli społeczeństwa nad działaniami władz oraz sprzyja politycznej aktywizacji obywateli w systemach niedemokratycznych. Rządzący w takich państwach mogą też używać narzędzi cyfrowych do osiągnięcia partykularnych celów¹, np. za pomocą manipulacji czy dezinformacji.

Wpływ, jaki internet, rozwój branży IT, a w szczególności sieci społecznościowe wywierają na procesy transformacji i demokratyzacji postradzieckich społeczeństw, jest stosunkowo nowym i wciąż rozwijającym się polem badań dla naukowców zajmujących się zmianami społeczno-politycznymi w państwach Europy Wschodniej. Niektórzy badacze uznają internet za najbardziej perspektywiczne narzędzie demokratyzacji społeczno-politycznych systemów krajów postradzieckich, ponieważ dzięki niemu możliwe jest powstawanie nowych form komunikacji społecznej². Zdaniem niektórych ekspertów rozwój internetu, a zwłaszcza sieci społecznościowych, sprzyja ukorzenieniu nowego formatu funkcjonowania człowieka – społeczności wirtualnych, które z czasem mogą stać się globalnym wirtualnym społeczeństwem³. Działania w sieci będą więc coraz bardziej odczuwalne w rzeczywistości politycznej⁴.

1 Zob. np. K. Jaruga, *Sieci społecznościowe w polityce. Medium (dez)informacyjne?*, „Kultura – Media – Teologia” 2013, nr 13, s. 58–60.

2 D. A. Lur'e, *Internet i ego rol' v processah demokratizacii rossijskiego obščestva i gosudarstva*, „Vestnik PAPS” 2009, t. 19, s. 62.

3 Więcej zob. V. G. Ivanov, *Narod èsperanto: ot setevyh soobščestv k setevym ètnosam*, [w:] *Internet. Obščestvo. Ličnost'. Tezisy dokladov Meždunarodnoj konferencii*, Institut „Otkrytoe obščestvo”, Sankt-Peterburg 1999, s. 323–324.

4 Z ważnych badań nad korelacją aktywności w internecie a demokracją należy wymienić: S. Coleman, *Can the Internet strengthen democracy?*, Polity Press, Cambridge 2017; *The Oxford handbook of Internet studies*, ed. W. Dutton, Oxford University Press, Oxford 2013; J. Anderson, L. Rainie, *Many tech experts say digital disruption will hurt democracy*, „Pew Research Center” [online], 21 II 2020 [dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.pewresearch.org/internet/2020/02/21/many-tech-experts-say-digital-disruption-will-hurt-democracy/>>.

Aktywność obywateli w internecie oraz przyspieszający rozwój technologii informacyjnych i nowoczesnych narzędzi cyfrowych w coraz większym stopniu wpływają na politykę i procesy społeczne. Już Daniel Bell wskazywał, że w zachodnim społeczeństwie informacyjnym pojawia się jakościowo nowa grupa społeczna – nowa elita, którą tworzą osoby mające większy dostęp do wiedzy i informacji niż reszta obywateli. Ta nowa elita wiedzy może jego zdaniem przekształcić się w elitę władzy⁵. Według amerykańskiego socjologa Alvina Tofflera w postindustrialnym społeczeństwie nastąpiła zasadnicza zmiana i na dynamikę stosunków władczych coraz silniej oddziałuje jakościowa wiedza, która staje się nowym źródłem władzy, a jej znaczenie „rośnie z każdą nanosekundą”⁶. Jeden z ważniejszych teoretyków społeczeństwa sieciowego Manuel Castells podkreśla, że w warunkach dominacji środowiska cyfrowego przekształceniu ulegają same systemy społeczne, a oparta na sieci struktura społeczna jest systemem otwartym i podatnym na innowacje⁷. Castells zaznacza ponadto, że internet, który miał być podstawowym instrumentem globalizacji, stał się również narzędziem jej przeciwników i w dużym stopniu wpłynął na powstawanie i działalność różnych grup protestu społecznego⁸. Teoretyk społecznej partycypacji społeczeństwa informacyjnego Yoneji Masuda przewidywał z kolei, że rozwój technologii coraz bardziej sprzyja aktywnej partycypacji społecznej, w której zarządzanie różnymi procesami staje się coraz bardziej dostępne i sprawowane jest przez większość obywateli⁹.

Rozwój technologii sieciowych i sieci społecznościowych pozwala znacząco zwiększyć skuteczność mechanizmów społecznej samoorganizacji oraz polityzacji szerszych mas ludności, a tym samym wpłynąć na procesy demokratyzacji społeczeństw i systemów politycznych. Upowszechnienie

5 D. Bell, *Social'nye ramki informacionnogo obśestva*, [w:] *Novaâ tehnokratičeskaâ volna na Zapade*, red. P. S. Gurevič, Progress, Moskva 1986, s. 335–341.

6 A. Toffler, *Power shift. Knowledge, wealth, and violence at the edge of the 21st century*, Plaza and Janés, New York 1990, s. 470–471.

7 Więcej zob. M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 467–468.

8 M. Kastel's, *Stanovlenie obśestva setevyh struktur*, [w:] *Novaâ postindustrial'naâ volna na Zapade*, red. V. L. Inozemcev, Academia, Moskva 1999, s. 502–503.

9 Y. Masuda, *The information society as post-industrial society*, Transaction Publishers, Washington 1983, s. 10–11.

technologii informacyjnych staje się więc fundamentem nowej, sieciowej struktury społecznej¹⁰, która w systemach niedemokratycznych może być bardzo ważnym, jeśli nie jedynym, narzędziem aktywizującym społeczną działalność protestacyjną. Powstało już stosunkowo dużo prac analizujących np. wpływ internetu i sieci społecznościowych na tzw. wyklikane czy kolorowe rewolucje w krajach byłego ZSRR (przede wszystkim w Rosji, Gruzji i na Ukrainie)¹¹. Białoruś na ich tle wciąż pozostaje pod tym względem mało zbadanym obszarem¹².

Zdaniem autora rozwój społeczno-politycznego kryzysu, który rozpoczął się na Białorusi w sierpniu 2020 r., może być bardzo wartościowym polem do badania wpływu i znaczenia współczesnych narzędzi cyfrowych (jak komunikatory, sieci społecznościowe czy *crowdfunding*) na dynamikę transformacji systemów postradzieckich. Warto zaznaczyć, że choć kryzys na Białorusi wciąż trwa i trudno określić, czym i kiedy się zakończy, to można stwierdzić, że bez wskazanych narzędzi cyfrowych jego skala, dynamika i przebieg byłyby zupełnie inne.

Głównymi celami artykułu są usystematyzowanie wiedzy o aktywności politycznej, mobilizacji społecznej i udziale Białorusinów w społeczno-politycznym życiu kraju, a także przedstawienie wpływu, jaki na charakter i dynamikę trwającego od sierpnia 2020 r. kryzysu na Białorusi wywarły współczesne narzędzia cyfrowe. Przedstawione zostały znaczenie sektora IT dla białoruskiej gospodarki oraz istota wpływu tej branży i internetu na protesty. Zwrócono ponadto uwagę na kompetencje elity rządzącej i kontrelit w komunikacji sieciowej. Szczegółowo opisane zostały

- 10 N. V. Korytnikova, *Internet kak sredstvo proizvodstva setevyh kommunikacij v usloviáh virtualizacii obšestva*, „Sociologičeskie issledovaniâ” 2007, № 2, s. 89–90. Więcej zob. B. Latour, *Reassembling the social. An Introduction to Actor – Network – Theory*, Oxford University Press, New York 2005.
- 11 Zob. np.: E. Bendyk, *Rewolucja arabska przez Internet*, „Polityka” [online], 19 III 2011 [dostęp: 12 V 2021]: <<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1513736,1,rewolucja-arabska-przez-internet.read>>; G. Piechota, R. Rajczyk, *Media społecznościowe w protestach politycznych*, [w:] *Komunikowanie społeczne w dobie nowych technologii*, red. D. Piontek, S. Ossowski, Wydawnictwo „ToC”, Nowy Targ 2017, s. 25–26.
- 12 Przykładem kompleksowego badania może być publikacja: I. A. Bykov, *Mass media i režimnye transformacii na postsovetskom prostranstve: Rossiâ, Belorussiâ i Ukraina v 1991–2011 gg.*, Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet tehnologii i dizajna, Sankt-Peterburg 2015.

główne inicjatywy i kampanie solidarnościowe białoruskiego społeczeństwa, a także fundusze samopomocowe, które miały istotny wpływ na dynamikę kryzysu i charakter protestów. Przedstawiono również reakcję elity rządzącej na aktywizację i polityzację białoruskiego społeczeństwa w sieci oraz fundamentalne zmiany społeczne, na które proces ten może wpłynąć w najbliższym czasie. Na końcu wyróżnione zostały trzy obszary, na które aktywizacja w sieci wpłynęła w największym stopniu. Należy zaznaczyć, że w dużej mierze artykuł ma charakter studium przypadku, ponieważ białoruski kryzys i protesty są wciąż trwającymi procesami¹³.

Internet jako środek oporu i ochrony

Od kilku lat władze w Mińsku aktywnie inwestują w rozwój branży IT i promują swój kraj na świecie jako jej zagłębie. W 2019 r. sektor ten przyniósł Białorusi 6,2 proc. PKB, czyli niemal tyle, ile rolnictwo i leśnictwo (7,2 proc.)¹⁴. W wymiarze procentowym jest to znacznie więcej niż np. w Rosji i na Ukrainie¹⁵. Według oficjalnych statystyk w 2020 r. udział IT w białoruskim PKB wyniósł 7,32 proc.¹⁶ Rekordowy był wówczas również wzrost eksportu produktów i usług tego sektora: Park Wysokich Technologii (białoruski odpowiednik Doliny Krzemowej) odpowiadał bowiem za ponad 2,7 mld dol., czyli ponad 20 proc. całego krajowego eksportu, co jest tym bardziej

13 Stan na wrzesień 2021 r.

14 Dane za: *Ministr ekonomiki: belorusskoe IT sravnâlos' po značimosti s sel'skim hozâjstvom (6,1% v VVP vs 7,2%)*, „Dev Baj Media” [online], 27 XI 2019 [dostęp: 22 IV 2021]: <<https://dev.by/news/it-sektor-economy>>; A. Merfi, *Kak IT-sektor Belarusi možet povliât' na ee meždunarodnoe položenie?*, „Minskij dialog” [online], 5 II 2020 [dostęp: 22 IV 2021]: <<https://minskdialogue.by/research/memorable-notes/kak-it-sektor-belarusi-mozhet-povliiat-na-ee-mezhdunarodnoe-polozhenie>>.

15 Więcej zob. K. Žukova, *Kod nezavisimosti: kak Lukašenko snižaet zavisimost' Belorussii ot Rossii čerez cifrovuû ekonomiku*, „Forbes” [online], 10 III 2020 [dostęp: 25 V 2021]: <<https://www.forbes.ru/tehnologii/394463-kod-nezavisimosti-kak-lukashenko-snižaet-zavisimost-belorussii-ot-rossii-cherez>>.

16 Zob. dane Białoruskiego Komitetu Statystycznego: *Валовой внутренний продукт, рассчитанный производственным методом*, „Национальный статистический комитет Республики Беларусь” [online, dostęp: 12 XI 2021]: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/vvp-rasschitanni-proizvodstvennym-metodom/2020/>.

istotne, że zatrudnienie znajduje tam jedynie 1,5 proc. wszystkich białoruskich pracowników¹⁷.

Rozwój międzynarodowego *outsourcingu* technologii informatycznych na Białorusi oraz uformowanie się tam z pracowników sektora IT odrębnej grupy społecznej dowiodły, że w gospodarczo-politycznym systemie zarządzanym metodami autorytarnymi ta szczególna branża może stać się z czasem dużym wyzwaniem dla samego reżimu. Biorąc pod uwagę specyfikę rozwoju kryzysu na Białorusi od sierpnia 2020 r., po ponad roku od rozpoczęcia masowych protestów można wyróżnić cztery główne czynniki wpływu sektora IT na dynamikę tego procesu.

Pierwszy to sam internet, który w 2020 r. udowodnił elitom rządzącym i całemu białoruskiemu społeczeństwu, że nie jest jedynie narzędziem pracy czy źródłem rozrywki, ale też realnym i skutecznym instrumentem politycznym. Nie można go w dodatku w pełni nadzorować, a przecież w ciągu ostatnich dwudziestu lat białoruska elita rządząca przyzwyczaiła się do prawie totalnej kontroli społeczeństwa. Społeczno-polityczną aktywność Białorusinów w sieci możemy więc uznać za jeden z symboli zrywu w 2020 r., na równi z masowymi protestami, ich liderami oraz aktywizacją ruchu kobiet.

Drugi czynnik to powstanie nowej grupy społecznej, składającej się z pracowników pośrednio lub bezpośrednio związanych z szeroko rozumianą branżą IT. Należą do niej nie tylko programiści, ale także powiązani z sektorem specjaliści ds. *user experience* (UX) i marketingu oraz menedżerowie, analitycy i in.¹⁸ Osobliwością całej sytuacji jest fakt, że pracownicy IT są jedną z najzamożniejszych i cieszących się największym prestiżem grup społecznych na Białorusi. Ich średnia pensja jest czterokrotnie wyższa niż ogólna średnia krajowa¹⁹. Do niedawna, poza nielicznymi wyjątkami, była to grupa bardzo apolityczna i niezainteresowana czynnym

17 Dane za komunikatem białoruskiego Parku Wysokich Technologii: „Absolutny rekord za vsù istoriù Parka”. *Ėksport PVT v 2020 godu prevysil 2,7 mlrd. dollarov*, „Park vysokih tehnologij” [online], 12 III 2021 [dostęp: 12 VI 2021]: <https://www.park.by/press/news/absolyutnyy_rekord_za_vsyu_istoriyu_parka_eksport_pvt_v_2020_godu_prevysil_2_7_mlrld_dollarov/>.

18 Należy pamiętać, że rzeczywista liczba pracowników branży IT jest wyższa, niż podają oficjalne statystyki. Niektórzy specjaliści pracują w tym sektorze, choć formalnie deklarują działalność o innym charakterze. Więcej zob. А. Мерфи, *Как IT-сектор...*

19 Zob. raport: *IT rynek Respubliki Belarus*, Aser, BIK Ratings, Minsk 2020, s. 22.

udziałem w życiu publicznym. Obowiązywało wręcz w tej kwestii nieformalne porozumienie z władzą: „my nie tykamy was, a wy nie angażujecie się w politykę”, co przynosiło wymierne korzyści zarówno specjalistom IT, jak i budżetowi państwa oraz białoruskiej gospodarce. Sytuacja zmieniła się jednak diametralnie po wyborach prezydenckich z 9 sierpnia 2020 r., a pracownicy IT stali się jedną z najważniejszych grup protestu²⁰.

Czynnikiem trzecim jest fakt, że cały sektor IT stał się jednym z najpotężniejszych źródeł oporu wobec polityki władz państwowych oraz skutecznym narzędziem udzielania szybkiej pomocy obywatelom, których dotknęły represje i działania sił bezpieczeństwa. Nie oznacza to oczywiście, że potencjał protestacyjny nie był wcześniej kumulowany w sieci – raczej odwrotnie. Specyfiką sytuacji z 2020 r. było to, że protest bardzo szybko przeniósł się z wymiaru wirtualnego do rzeczywistości.

Ostatni czynnik to pojawienie się różnego rodzaju kampanii, inicjatyw oraz samopomocowego i solidarnościowego *crowdfundingu*, które mobilizowały szerokie grupy społeczne do udziału w proteście. To dzięki takim inicjatywom dziesiątki tysięcy Białorusinów nie bały się wyjść na ulice, mając poczucie pewności, że w razie konfrontacji z siłami porządkowymi czy represji ze strony władz nie zostaną pozostawieni bez pomocy i wsparcia. Roli i znaczeniu takich kampanii jest w dużej mierze poświęcony niniejszy artykuł.

Analiza wymienionych czynników pozwala stwierdzić, że białoruskie elity polityczne poniosły w sieci dużą porażkę wizerunkową. Dotyczy to jednak nie tylko władz, ale również kontrelit, tzn. starych ruchów demokratycznych i partii opozycyjnych. Rozwój wydarzeń pokazał ich ogromne deficyty komunikacyjne²¹ oraz uwidoczniał słabości i nieprzygotowanie do współczesnych wyzwań w regionie. Z drugiej strony tak silna aktywizacja obywateli w sieci udowodniła, że białoruskie społeczeństwo ma ogromny potencjał mobilizacyjny, a dzięki szybkiemu rozwojowi branży IT na naszych oczach powstaje jakościowo nowy kapitał społeczny.

20 Zaraz po 9 sierpnia zaczęło dochodzić do brutalnego przeszukiwania wielu biurach białoruskich firm IT. Więcej zob. F. Viačorka, *Belarus crackdown's next victim: its booming IT sector*, „Politico” [online], 2 IX 2020 [dostęp: 20 IX 2020]: <<https://www.politico.eu/article/belarus-crackdown-it-sector/>>.

21 Rozumiemy ją tutaj jako działające od wielu lat partie i ruchy opozycyjne, nie uwzględniając nowych alternatywnych aktorów, którzy pojawili się na białoruskiej scenie politycznej w 2020 r. (np. Rady Koordynacyjnej).

Niedoceniony potencjał sieci

Przede wszystkim ogromne straty wizerunkowe poniosła białoruska elita władzy. Jeszcze do niedawna rządzący traktowali internet jedynie jako zabawkę milenialsów i nieszkodliwe narzędzie pozwalające kanalizować frustrację społeczną. Można wręcz stwierdzić, że kumulacja debaty społeczno-politycznej w sieci postrzegana była jako coś pożytecznego dla reżimu, a sam internet – jako swoisty wentyl bezpieczeństwa, gdzie obywatele mogli się dzielić swoim niezadowoleniem w czatach i blogach. Aż do 2020 r. tego rodzaju aktywność polityczna nie wychodziła z przestrzeni wirtualnej do manifestacji i akcji protestów w rzeczywistości²².

Dopiero od kilku lat sektor IT postrzegany jest na Białorusi jako gałąź gospodarki, która może generować istotną część wpływów do budżetu. Prężny rozwój tej branży w ostatnich pięciu latach jest powodem do dumy dla białoruskich urzędników, a elity rządzące do 2020 r. patrzyły na nią i internet wyłącznie przez pryzmat gospodarki, a nie zjawisk społeczno-politycznych.

Białoruskie władze nie przywiązywały należytej uwagi do swojego wizerunku w sieci – wystarczały im państwowe media, przede wszystkim telewizja i radio. Największe państwowe gazety miały co prawda swoje serwisy internetowe, ale sposób ich funkcjonowania można porównać z mediami zachodnich sąsiadów sprzed dekady²³. Siermiężna i nawiązująca do radzieckich klisz narracja białoruskich władz stała się w dużej mierze synonimem wizerunkowych działań organów państwowych. Podstawowe dziś dla każdego polityka narzędzia komunikacji, jak „Twitter”, „Facebook” i inne platformy, to wciąż dla białoruskich urzędników i większości *establishmentu terra incognita*. Jednym z nowoczesnych narzędzi komunikacji sieciowej prezydenta Alaksandra Łukaszenki był kanał „Puł Pierwogo” na „Telegramie”²⁴, który jednak swoim charakterem i zawartością nie bardzo odbiegał od propagandy mediów państwowych. Dopiero od wybuchu

22 Oprócz niektórych wyjątków, np. masowych protestów przeciwko tzw. dekretowi o społecznych darmozjadach, do których doszło w wielu białoruskich miastach w 2017 r. Więcej o tym specyficznym podatku od bezrobocia zob. I. Smirnov, *Nalog na tuneádstvo*, „Myfin” [online], 16 VI 2020 [dostęp: 18 V 2021]: <<https://myfin.by/wiki/term/nalog-na-tuneyadstvo>>.

23 Zob. np. serwis jednej z największych państwowych gazet – „Sowietskiej Bielorusii”: „Sovetskaâ Belorussia” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.sb.by/>>.

24 Zob. „Telegram. Puł Pervogo” [online, dostęp: 27 X 2021]: <https://t.me/s/pul_1>.

społeczno-politycznego kryzysu w 2020 r. elita władzy wydaje się rozumieć, że popełniła ogromny błąd, bagatelizując internet i media społecznościowe jako narzędzia działania współczesnego państwa.

Lepiej pod względem komunikacji i wizerunku w sieci wyglądała sytuacja białoruskich kontrelit politycznych. Dynamika wydarzeń po sierpniu 2020 r. dowiodła jednak, że i one nie w pełni rozumiały możliwości, jakie daje komunikacja cyfrowa. Aktywność sił opozycyjnych na tym polu często sprowadzała się do debat i sporów politycznych na forach internetowych, a tymczasem w sieciowym odosobnieniu dojrzywało nowe pokolenie Białorusinów, które nie chciało być kojarzone ani z elitą władzy, ani z kontrelitami. Potencjał tego nowego społeczeństwa w społeczeństwie ujawnił się z pełną mocą w 2020 r.

Samoorganizacja i solidarność w sieci silniejsze niż represje

Białoruski *crowdfunding* solidarnościowy oraz aktywizacja całego społeczeństwa w sieci nie mogą być traktowane wyłącznie jako skutek prezydenckiej kampanii wyborczej z 2020 r., niektóre z inicjatyw działają już bowiem od kilku lat. Pierwszym impulsem do zintensyfikowania tego rodzaju działań był kryzys pandemiczny związany z rozprzestrzenieniem się na Białorusi koronawirusa SARS-CoV-2. Razem z kryzysem politycznym stworzył on mieszankę wybuchową, co doprowadziło do obywatelskiego zrywu i samoorganizacji na niespotykaną dotychczas skalę²⁵.

Białoruskie społeczeństwo, które wskutek pandemii nagle utraciło poczucie stabilizacji i pewności jutra, zaczęło się samoorganizować. Pojawiły się inicjatywy wspierania rodzin na kwarantannie i medyków czy robienia zakupów dla emerytów i chorych. Zaczęto również intensywnie rozwijać projekty solidarnościowe i samopomocowe na platformie *crowdfundingowej* „Ulej” („Ul”)²⁶, a także organizować pomoc dla ludzi, którzy tracili pracę (np. projekty celowe programu La Strada)²⁷. Z niespotykaną

25 M. Rust, *COVID-19 – a crash test for the Belarusian system?*, „New Eastern Europe” [online], 20 IV 2020 [dostęp: 14 VI 2021]: <<https://nueasterneurope.eu/2020/04/20/covid-19-a-crash-test-for-the-belarusian-system/>>.

26 Strona projektu: „Ulej” [online, dostęp: 19 X 2020]: <<https://ulej.by/>>; „Instagram. Ulej” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.instagram.com/ulej.by/>>.

27 Strona organizacji: „La Strada” [online, dostęp: 19 X 2020]: <<https://www.lastrada.by/>>.

fałą społecznej pomocy i solidarności spotykali się również pozostawieni bez wsparcia państwa przedstawiciele zawodów medycznych. W warunkach pandemii świadczona im pomoc miała częściowo charakter partnerstwa publiczno-prywatnego: od marca do maja 2020 r. na sam tylko charytatywny rachunek ministerstwa ochrony zdrowia obywatele i różne firmy przekazali ok. 2,4 mln dol.²⁸ Oprócz tego zaczęły działać i rozwijać się całkowicie niezależne projekty wsparcia i pomocy, np. BY Covid 19²⁹ lub Spasibo Live³⁰. Sam tylko białoruski biznes przekazał na rzecz podobnych inicjatyw ponad 2 mln dol.³¹

Wkrótce mobilizacja społeczna zaczęła się przekształcać w polityczną³². Dla niezaangażowanej wcześniej w życie publiczne części białoruskiego społeczeństwa stawało się coraz bardziej jasne, że państwo nie do końca radzi sobie ze swoimi podstawowymi obowiązkami, takimi jak zapewnianie obywatelom bezpieczeństwa. Jednocześnie Białorusini zaczęli coraz bardziej dostrzegać własny potencjał solidarnościowy i jego skuteczność w sieci.

Doświadczenia koronawirusowej solidarności miały swoje skutki. W warunkach społecznego i politycznego napięcia stawało się jasne, że kampania wyborcza w lecie 2020 r. nie będzie ani cicha, ani spokojna, choć jeszcze na początku roku mało kto przewidywałby, że będzie się czymś różniła od poprzednich. Oprócz inicjatyw samopomocy w czasie epidemii powstały platformy zorientowane na dokumentowanie fałszerstw wyborczych – przede wszystkim „Zubr” i „Gołos”³³. Jeśli w trakcie poprzednich

28 Dane za: N. Kalinina, *Biznes pomog medikam v period pandemii bolee čem na 4 mln dollarov*, „Tut” [online], 12 VI 2020 [dostęp: 19 X 2020]: <<https://news.tut.by/economics/688506.html>>.

29 Strona projektu: „Facebook. BY Covid 19” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.facebook.com/bycovid19/>>.

30 „Spasibo Live” [online, dostęp: 19 X 2020]: <<https://spasibo.live/>>.

31 Stan na początek sierpnia 2020 r. Dane za: *Karta aktivnostej social'no otvetstvenogo biznesa v period pandemii COVID-19*, „Kovidonomika Belarusi” [online, dostęp: 24 VIII 2021]: <<https://covidconomy.by/csr-mapping/>>.

32 O. Dryndova, *Belarusian spring? Politicisation of the wider society*, „New Eastern Europe” [online], 8 VII 2020 [dostęp: 19 X 2020]: <<https://neweasterneurope.eu/2020/07/08/belarusian-spring-politicisation-of-the-wider-society/>>.

33 Strony kampanii: „Golos” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://belarus2020.org/>>; „Zubr” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://zubr.in/>>. Więcej o kampaniach monitorujących wybory zob. w raporcie: *EaP CSF Monitoring Mission: Belarus – political*

kampanii utworzenie profesjonalnej i rzetelnej bazy danych o naruszeniach prawa wyborczego i fałszerstwach było zadaniem faktycznie niemożliwym, to w 2020 r. dzięki rozwojowi branży IT stało się to osiągalne³⁴.

Białoruskie władze nie mogły zignorować widocznej aktywizacji i polityzacji społeczeństwa i jeszcze przed nastaniem lata zastosowały pierwsze represje. Ich charakter znacząco różnił się od środków wykorzystywanych w okresie powyborczym: nie były masowe, nie odnotowywano ogromnej brutalności ani pobic podczas akcji protestu czy gwałtów w aresztach, nie było również tak dużej liczby spraw karnych za udział w demonstracjach³⁵. W tamtym momencie represje sprowadzały się przede wszystkim do zatrzymań, krótkotrwałych aresztowań, kar grzywny i postępowań administracyjnych. Odpowiedzią Białorusinów było intensywne rozwijanie nowych kampanii oraz funduszy solidarnościowych i samopomocowych.

Dwa największe i najskuteczniejsze pod względem siły oddziaływania i wielości form pomocy projekty z okresu powyborczego to działające w kilku wymiarach wielowektorowe fundusze BY Help oraz Bysol³⁶. Są one najlepiej rozwinięte logistycznie i najbardziej stabilne pod względem możliwości udzielania wsparcia finansowego. Pierwszy ma przede wszystkim charakter kompensacyjny: zebrane środki przeznaczane są na opłatę grzywnien i rachunków za pobyt w areszcie czy rekompensatę wydatków obywateli, którzy w wyniku działań białoruskich sił porządkowych doznali uszczerbku na zdrowiu. Drugi natomiast skupia się na pomocy osobom, które straciły pracę lub zwolniły się ze służby w proteście prze-

and societal developments after the presidential elections, Eastern Partnership Civil Society Forum, Brussels September 2020: <<https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/EaPCSF-Monitoring-Mission-report-Belarus-political-societal-developments-elections.pdf>> [dostęp: 27 X 2021].

- 34 Miało na to wpływ wiele czynników, przede wszystkim rozwój samego sektora, niemal powszechny dostęp do internetu na Białorusi oraz jego cena. Osoby związane z branżą IT były w stanie stworzyć stabilne, autonomiczne i lekkie platformy, które mogły pracować również w trybie lustrzanym. Głosujący mieli zatem możliwość szybkiego i stosunkowo bezpiecznego przesłania swoich danych dokumentacyjnych bezpośrednio z lokali wyborczych, a sztuczna inteligencja przetwarzała je w czasie rzeczywistym.
- 35 Według broniącej praw człowieka organizacji Wiasna pod koniec października 2021 r. na Białorusi było ponad 800 więźniów politycznych.
- 36 Strona funduszu: „Bysol” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://bysol.org/>>.

ciwko represyjnej polityce państwa. Odrębnym kierunkiem działań jest praca ze studentami relegowanymi z uczelni. Wraz z rozwojem dynamiki, zasięgu i charakteru protestów fundusz Bysol wypracowywał nowe formaty pomocy, np. wsparcie dla komitetów strajkowych czy alternatywnych form demonstracji, jak protesty osiedli i podwórek³⁷.

Działalność pomocową prowadzą również projekty sprofilowane, wśród których można wymienić Fundusz Solidarności Kulturowej, Fundusz Solidarności Medycznej, Fundusz Sportowy i in.³⁸ Większość z tych inicjatyw funkcjonuje w paradygmacie wypracowanym przez Bysol. Wszystkie razem tworzą wspólny ekosystem pomocowy, który obejmuje różne obszary działalności, ciągle się rozwija i ewoluuje, by identyfikować nowe grupy docelowe i obejmować wsparciem jak największą liczbę potrzebujących czy represjonowanych osób i organizacji.

W większości inicjatyw i projektów zasady ubiegania się o pomoc są podobne: należy wypełnić wniosek i przedstawić dowody bycia ofiarą represji politycznych, gospodarczych itp.³⁹ Mogą to być dokumenty potwierdzające zwolnienie z pracy, zaświadczenia i badania lekarskie, protokoły zatrzymań i aresztowań, zaświadczenia o wydaleniu z uczelni itp. W niektórych przypadkach konieczne jest również nagranie wiadomości wideo i dostarczenie dokumentów potwierdzających tożsamość. Weryfikacji wniosków dokonują specjalnie przeszkolone grupy ekspertów i wolontariuszy. Mogą się one zwrócić o pomoc do białoruskich organizacji broniących praw człowieka i innych organizacji społecznych, które zajmują się dokumentowaniem represji.

W krótkim czasie wirtualna solidarność stała się wymiernym wsparciem dla protestującej części białoruskiego społeczeństwa. Do końca 2020 r. kampaniom BY Help oraz Bysol udało się łącznie zebrać i wypłacić ponad

37 Solidarność podwórkowa stała się nowym symbolem protestów, a władze państwowe karały za jej przejawy całe dzielnice, np. mińskie osiedle Nowaja Barawaja, gdzie ograniczono dostawy wody i energii elektrycznej. Więcej zob. T. Nevedomskaâ, *V protestnom rajone Minska otklúčili vodu. Mest' vlastej?*, „Deutsche Welle” [online], 17 XI 2020 [dostęp: 7 X 2021]: <<https://www.dw.com/ru/v-protestnom-rajone-minska-otkljuchili-vodu-mest-vlastej/a-55638254>>.

38 Strona kampanii: „Belaruskaâ Rada Kul'tury” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://byculture.org/>>.

39 Przykłady kampanii pomocowych można zobaczyć na stronie inicjatywy: *Sbor sredstv dlâ podderżki postradavših ot repressij v Belarusi*, „Bysol” [online, dostęp: 19 X 2021]: <<https://bysol.org/#rec251895028>>.

6 mln euro pomocy⁴⁰, przy czym tylko pierwsza z nich pomogła 12 tys. represjonowanych⁴¹. Od wybuchu kryzysu politycznego w sierpniu 2020 r. i intensyfikowania represji wiosną 2021 skala potrzeb wciąż rośnie. BY Help to przede wszystkim inicjatywa samopomocowa, która ma działać tak długo, jak będzie trzeba. Bysol funkcjonuje natomiast na innych zasadach – jako mająca osobowość prawną fundacja zarejestrowana w Holandii. Oznacza to, że będzie pracować nawet po złagodzeniu represji i zakończeniu masowych zwolnień i zatrzymań.

Oprócz wspomnianych wcześniej grup docelowych bardzo ważnymi adresatami wsparcia są dziennikarze i media. Jedną z inicjatyw sprofilowanych w tym kierunku jest kampania Media Solidarity Belarus, która zebrała ponad 420 tys. euro, wypłaciła prawie 322 tys. euro i pomogła 228 niezależnym dziennikarzom, redakcjom oraz inicjatywom medialnym⁴².

Internet zmienił białoruskie społeczeństwo

Abstrahując od wpływu wskazanych kampanii i platform na dynamikę protestów oraz udzielanego przez nie wsparcia, należy zauważyć, że internetowa aktywność Białorusinów w 2020 r. znacząco zmieniła postrzeganie przez społeczeństwo samego siebie. Przede wszystkim większość z nich dostrzegła, że wirtualny *influencer* czy bloger może stać się prawdziwym liderem politycznym. Dotyczy to nie tylko bardzo znanej już teraz Swiatłany Cichanouskiej⁴³, ale przede wszystkim jej męża, Siarhieja Cichanouskiego, który przed ogłoszeniem startu w wyborach prezydenckich był bardzo popularnym blogerem.

Za pomocą narzędzi cyfrowych ogromną popularność zdobywali również inni kandydaci na prezydenta – zwłaszcza Waleryj Capkała i Wiktar Babaryka. Aktywność społeczeństwa w sieci oraz cztery wspomniane

40 Zob. sprawozdanie: *Otčetnost', „Bysol”* [online, dostęp: 17 IX 2021]: <<https://www.bysol.org/ru/about/stats/>>.

41 Stan na 13 VI 2021. *My podderżali 12,000 Belarusov*, „Facebook. BY Help” [online], 13 VI 2021 [dostęp: 20 IX 2021]: <<https://www.facebook.com/BYhelpBY/photos/a.412499032449899/1448958378803954/>>.

42 Stan na 25 VI 2021. *Otčet Mediasolidarnosti*, „Facebook. Media Solidarity Belarus Campaign” [online], 23 VI 2021 [dostęp: 7 VII 2021]: <<https://www.facebook.com/mediasolidarity/photos/a.110572384119626/313219960521533/>>.

43 Przypadek szybkiej kariery politycznej, która była szeroko przedstawiana w mediach i opracowaniach ośrodków badawczych.

wcześniej czynniki doprowadziły do powstania nowych instytucji, które pretendują do roli alternatywnych ośrodków władzy – m.in. Rady Koordynacyjnej i Narodowego Zarządu Antykryzysowego (NAU)⁴⁴. Zaczął się więc realizować bardzo niebezpieczny dla białoruskiego *establishmentu* scenariusz, w którym wirtualne organizacje, będące wcześniej nieszkodliwą domeną opozycji, w ciągu zaledwie kilku miesięcy stały się realnym zagrożeniem dla władz⁴⁵.

Istotne było również to, że zmasowana aktywność w sieci pozwoliła białoruskiemu społeczeństwu przełamać strach i otwarcie śmiać się z elit władzy, prezydenta Łukaszenki oraz nieudolnej polityki państwa. Setki niezależnych oddolnych kampanii zaczęły się wskutek tego przeradzać z jedynie wirtualnych inicjatyw w wielotysięczne akcje protestu⁴⁶. Sami Białorusini dostrzegli, że ze stosunkowo apatycznego politycznie społeczeństwa zaczęła powstawać prawdziwa wspólnota obywatelska. Bardzo popularny stał się specjalny hasztag: *#выневероятныя* ('jesteście niesamowici').

Mobilizacja i polityzacja Białorusinów w internecie pokazały również wyraźnie zmianę pokoleniową, która zaszła w białoruskim społeczeństwie. Stosunkowo szybko i niespodziewanie, ale też dość naturalnie, zmieniły się treści zamieszczane przez młodzież w sieciach społecznościowych. Zamiast zdjęć w modnych kawiarniach, relacji czy transmisji z koncertów zaczęły się tam nagle pojawiać i dominować zdjęcia i nagrania pokazujące brutalność milicji, plakaty z hasłami społeczno-politycznymi czy transmisje z wieców niezależnych polityków. Polityzacja tego rodzaju treści na taką skalę była czymś absolutnie niespotykanym w najnowszej historii kraju.

Należy dodać, że omawiane działania w sieci wpłynęły również na skomplikowaną kwestię białoruskiej tożsamości narodowej i państwowej⁴⁷. Już teraz można stwierdzić, że w 2020 r. nastąpiła zasadnicza

44 Strony wymienionych organizacji: „Kaardynacyjnaâ Rada” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://rada.vision/by/>>; „Narodnoe Antikrizisnoe Upravlenie” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://belarus-nau.org/>>.

45 Chodzi przede wszystkim o wpływ wymienionych organizacji na decyzje zachodnich polityków i organizacji międzynarodowych, np. o wprowadzeniu sankcji.

46 Więcej zob. V. Shkliarov, *Belarus. Who will win?*, „New Eastern Europe” [online], 2 VII 2020 [dostęp: 18 X 2021]: <<https://neweasterneurope.eu/2020/07/02/belarus-who-will-win/>>.

47 W protestach z 2020 r. językowa i narodowa tożsamość nie miały takiego znaczenia, jak jeszcze kilka lat temu. Więcej zob. M. Rust, *Białoruska tożsamość państwowa jako proces niedokończony*, „Społeczeństwo i Polityka” 2015, nr 4 (45), s. 135–138.

zmiana w autoidentyfikacji Białorusinów jako narodu i społeczeństwa. Biało-czerwono-białe symbole w niezliczonych wariacjach można uznać za reinterpretację własnej tożsamości w sieci. Dawnej kojarzone były jedynie z opozycją, a obecnie nabrały nowego znaczenia – zostały odpolitycznione i stały się wyznacznikiem nie tyle sympatii politycznych, ile podziału na nowoczesne i otwarte społeczeństwo oraz przestarzałą władzę z jej aparatem represji. Możemy zatem stwierdzić, że białoruski protest z 2020 r. to walka nie tylko o wolność, demokrację i godność, lecz także o podstawowe wartości cywilizacyjne⁴⁸.

Reakcja władz

Można było przewidywać, że internetowa aktywność społeczeństwa i funduszy solidarnościowych nie pozostaną bez odpowiedzi ze strony aparatu państwowego. Warto jednak zaznaczyć, że protesty z 2020 r. odbywały się w jakościowo nowych warunkach dla elity władzy, kontrelity i całego społeczeństwa, dlatego reakcja państwa bardzo często była zarówno brutalna, jak też nerwowa i nieskoordynowana.

Kwestia działalności wymienionych kampanii stała się integralną częścią państwowej propagandy, zwłaszcza w telewizji. Prowadzący serwisy informacyjne nadawane w najlepszym czasie antenowym otwarcie atakowali inicjatywy solidarności, prezentując przy tym wizerunki i nazwiska ich koordynatorów. Założyciel i współkoordynator BY Help Andrej Stryżak uważa jednak, że przynosi to przeciwny skutek, niż zakładają władze: „Kiedy mówią, że to mistyfikacja, że nikt nie otrzymał pomocy, to w rzeczywistości jest to bezpłatna reklama kampanii w całym kraju. Ale czasami mówią, że pomoc nadal jest odbierana, ale jest to nielegalne. Każda reklama jest dobra, z wyjątkiem nekrologów”⁴⁹.

Jeszcze w 2020 r. białoruskie władze przeszły od werbalnej propagandy i kampanii oczerniania aktywistów do konkretnych nielegalnych działań wymierzonych zarówno w wolontariuszy i koordynatorów inicjatyw, jak też w potrzebujących pomocy obywateli. Premier Raman Gałouczanka wielokrotnie powtarzał, że przyjmowanie takiej pomocy jest nielegalne,

48 M. Rust, *A Belarusian clash of civilizations*, „New Eastern Europe” 2020, nr 6 (44), s. 56–57.

49 Rozmowa autora z Andrejem Stryżakiem, 17 XI 2020.

a rzeczniczka Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Wolha Czamadana – że są to nielegalne działania mające na celu destabilizację sytuacji w kraju⁵⁰.

Nie mając wpływu na działalność samych inicjatyw, w listopadzie 2020 r. władze zaczęły blokować konta bankowe obywateli, którzy otrzymywali od nich pomoc. Pojawiły się również dowody, że w niektórych przypadkach działały nawet prewencyjnie – poza blokowaniem rachunków automatycznie obciążano je bowiem dużymi kwotami zadłużenia⁵¹. Tak nerwowa, a często brutalna reakcja na aktywność społeczeństwa w sieci może świadczyć, że władze traktują kampanie solidarnościowe i niezależne kanały informacyjne jako bardzo poważne zagrożenie dla stabilności systemu.

Potwierdza to odnotowane wiosną 2021 r. nasilenie represji wobec osób związanych z różnymi obszarami aktywności sieciowej. Najbardziej znane przykłady takich działań to zamknięcie portalu „Tut” (największego niezależnego serwisu informacyjnego na Białorusi)⁵² i proces jego dziennikarzy, a także oficjalne uznanie niektórych aktywistów internetowych i koordynatorów kampanii solidarnościowych za ekstremistów⁵³ i wreszcie dokonane z pogwałceniem prawa międzynarodowego porwanie i uwięzienie blogera Ramana Pratasiewicza⁵⁴.

50 Podobne deklaracje publikował oficjalny profil białoruskiego MSW na portalu „Telegram”. Zob. „Telegram. MVD Białorusi” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://t.me/pressmvd>>.

51 Więcej zob. S. Walker, *Belarus tells banks to seize money raised to help out protesters*, „The Guardian” [online], 13 XI 2020 [dostęp: 11 IV 2021]: <<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/13/belarus-tells-banks-seize-money-raised-help-protesters-lukashenko>>.

52 Portal „Tut” był jednym z największych pod względem zasięgów i zaufania niezależnych białoruskich mediów cyfrowych.

53 Wykaz osób i kanałów w komunikatorach i sieciach społecznościowych, które białoruskie służby uznały za ekstremistyczne, można znaleźć na stronie KGB: *Ob obnovenii Perechnâ organizacij i fizičeskih lic, pričastnyh k terrorističeskoj deâtelnosti*, „Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti Respubliki Belarus” [online], 2 IV 2021 [dostęp: 7 IX 2021]: <www.kgb.by/ru/news-ru/view/ob-obnovenii-perechnja-organizatsij-i-fiziceskix-lits-prichastnyx-k-terroristicheskoj-dejatelnosti-196/>.

54 Więcej zob. T. Grove, *Belarus plane diversion. What happened to the Ryanair flight and who is Roman Protasevich?*, „Wall Street Journal” [online], 26 V 2021 [dostęp: 1 VI 2021]: <<https://www.wsj.com/articles/belarus-ryanair-plane-lukashenko-protasevich-11621874251>>.

Czy społeczeństwo sieciowe zwycięży?

Każde z zagadnień przedstawionych na początku artykułu zasługuje na odrębne zbadanie. Analiza rozwoju wskazanych zjawisk sieciowych na Białorusi w 2020 r. pozwala stwierdzić, że tamtejsza elita władzy już przegrała z internetem (czyli *de facto* z własnym społeczeństwem). Na razie nie jest to dla Białorusinów definitywny tryumf polityczny, ale niewątpliwie można mówić o zwycięstwie w sferze wartości.

Przeprowadzone badanie pozwala sformułować kilka zasadniczych wniosków. Po pierwsze, w białoruskim społeczeństwie i całej tamtejszej polityce nastąpiła zmiana generacyjna. Była ona dość gwałtowna, ale też w pewnym sensie naturalna. Społeczno-polityczny kryzys 2020 r. uwidocznił duży potencjał Białorusinów jako społeczeństwa. Zmiany w aktywności sieciowej widoczne są zarówno wśród mileniśców, jak i starszego pokolenia. Ludzie w wieku 35–55 lat coraz częściej demonstrują swoją postawę w sieci i nie boją się ostrej dyskusji. Najważniejsze jest jednak to, że aktywność *online* jest już od ponad roku sprzężona z rzeczywistymi działaniami *offline*.

Po drugie, większość białoruskiego społeczeństwa i elit politycznych ostatecznie uświadomiła sobie, że internet i rozwój technologii cyfrowych to bardzo ważne, a czasami wręcz najważniejsze elementy życia społeczno-politycznego i narzędzia, które bezpośrednio wpływają na jego dynamikę⁵⁵. Przypadek Białorusi dostarcza tu setek przykładów, spośród których warto przywołać fenomen, jakim stały się czaty w popularnych komunikatorach. Przede wszystkim chodzi o założony na „Telegramie” przez znanego białoruskiego blogera kanał Nexta, który w szczytowych momentach eskalacji miał ponad 2,5 mln subskrybentów, a czasami stawał się nawet centrum koordynacji protestu⁵⁶. Gdy władze państwowe próbowały wyłączyć internet, podobne kanały dzięki wykorzystaniu VPN i technologii lustrzanych mogły nadal funkcjonować i koordynować opór społeczny. O dostrzeżeniu wagi zjawiska przez białoruski *establishment* świadczą brutalne ataki

55 Przykładem kanału prorządowego mogą być „Żółtye sliwy”: „Telegram. Żółtye sliwy” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://t.me/s/zheltyeslivy>>.

56 „Telegram. Nexta Live” [online, dostęp: 27 X 2021]: <https://t.me/s/nexta_live>; „Telegram. Nexta” [online, dostęp: 27 X 2021]: <https://t.me/nexta_tv>.

na szeroko pojęte środowiska cyfrowe, a także działalność nowej w białoruskich realiach kategorii aktywistów – cyberpartyzantów⁵⁷.

Po trzecie, aktywizacja Białorusinów w internecie nie może być oceniana bezkrytycznie. Technologie informacyjne mogą być bowiem zarówno pozytywnym narzędziem transformacji, jak i źródłem zagrożeń, co widać z perspektywy ponad roku, od kiedy cyfrowa mobilizacja białoruskiego społeczeństwa zaczęła się przekładać na rzeczywistą aktywność polityczną. Mowa tu przede wszystkim o *fake newsach*, *deep fakéu* i zagrożeniu rosyjską dezinformacją. Z tą ostatnią musi się mierzyć nie tylko nowy demokratyczny ruch, ale i elita rządząca. Przyjęcie pomocy i wsparcia od rosyjskich dziennikarzy, którzy przylecieli do pracy w białoruskiej telewizji krótko po wyborach z 9 sierpnia, może w najbliższym czasie wepchnąć białoruskie władze w poważną pułapkę informacyjną. Z drugiej strony hołdowanie zasadzie „cel uświęca środki” i brak krytyki nadużyć popełnianych w imię rewolucji może być później problemem dla transformującego się społeczeństwa. Dość wspomnieć o ujawnianiu przez cyberpartyzantów danych osobowych funkcjonariuszy służb specjalnych⁵⁸ czy ogromnej fali hejtu i nawoływania do przemocy w prodemokratycznych czatach w różnych komunikatorach. Nie ulega wątpliwości, że osoby winne stosowania bezprawnych represji powinny ponieść odpowiedzialność, ale szerzenie mowy nienawiści i nawoływanie do samosądów wśród prodemokratycznej części Białorusinów nie powinno być akceptowane nawet w warunkach zrywu społecznego.

* * *

W najbliższych miesiącach aktywność w sieci i wykorzystywanie technologii informacyjnych będą miały bardzo istotne znaczenie dla dynamiki rozwoju białoruskiego kryzysu społeczno-politycznego. W obliczu narastających represji ze strony władz działalność przedstawionych w artykule

57 Więcej zob. A. Ousmanova, *Białoruscy partyzanci w cyberepoce*, „Białoruś 2020” [online], 28 X 2020 [dostęp: 12 X 2021]: <<https://bialorus2020studium.pl/bialoruscy-partyzanci-w-cyberepoce/>>.

58 D. Bennett, R. Dixon, *How Belarus's „Cyber Partisans” exposed secrets of Lukashenko's crackdowns*, „The Washington Post” [online] 15 IX 2021 [dostęp: 20 X 2021]: <https://www.washingtonpost.com/world/europe/belarus-hack-cyber-partisans-lukashenko/2021/09/14/5ad56006-fabd-11eb-911c-524bc8b68f17_story.html>.

projektów solidarnościowych i pomocowych będzie kluczowym czynnikiem wpływającym na dalszą mobilizację polityczną i protestacyjną. Internet i niektóre technologie (np. VPN) mogą stanowić infrastrukturę krytyczną zarówno dla komunikowania się i samoorganizacji, jaki też dla funkcjonowania niezależnych źródeł informacji⁵⁹. Należy się spodziewać, że dla osiągnięcia własnych celów władze spróbują jeszcze ściślej uregulować białoruski internet i będą sięgać po bardziej zaawansowane narzędzia cyfrowe.

Bibliografia

- „Absolútnyj rekord za vsû istoriû Parka”. *Èksport PVT v 2020 godu prevysil 2,7 mlrd. dollarov*, „Park vysokih tehnologij” [online], 12 III 2021 [dostęp: 12 VI 2021]: <https://www.park.by/press/news/absolyutnyy_rekord_za_vsyu_istoriyu_parka_eksport_pvt_v_2020_godu_prevysil_2_7_mlrd_dollarov/>.
- Anderson J., Rainie L., *Many tech experts say digital disruption will hurt democracy*, „Pew Research Center” [online], 21 II 2020 [dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.pewresearch.org/internet/2020/02/21/many-tech-experts-say-digital-disruption-will-hurt-democracy/>>.
- „Belaruskâ Rada Kul'tury” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://byculture.org/>>.
- Bell D., *Social'nye ramki informacionnogo obses'tva*, [w:] *Novaâ tehnokratičeskaâ volna na Zapade*, red. P. S. Gurevič, Progress, Moskwa 1986.
- Bendyk E., *Rewolucja arabska przez Internet*, „Polityka” [online], 19 III 2011 [dostęp: 12 V 2021]: <<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1513736,1,rewolucja-arabska-przez-internet.read>>.
- Bennett D., Dixon R., *How Belarus's „Cyber Partisans” exposed secrets of Lukashenko's crackdowns*, „The Washington Post” [online] 15 IX 2021 [dostęp: 20 X 2021]: <https://www.washingtonpost.com/world/europe/belarus-hack-cyber-partisans-lukashenko/2021/09/14/5ad56006-fabd-11eb-911c-524bc8b68f17_story.html>.
- Bykov I. A., *Mass media i režimnye transformacii na postsovetskom prostranstve: Rossiâ, Belorussiâ i Ukraina v 1991–2011 gg.*, Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet tehnologii i dizajna, Sankt-Peterburg 2015.
- „Bysol” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://bysol.org/>>.
- Castells M., *Społeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Coleman S., *Can the Internet strengthen democracy?*, Polity Press, Cambridge 2017.
- Dryndova O., *Belarusian spring? Politicisation of the wider society*, „New Eastern Europe” [online], 8 VII 2020 [dostęp: 19 X 2020]: <<https://neweasterneurope.eu/2020/07/08/belarusian-spring-politicisation-of-the-wider-society/>>.

59 Należy się spodziewać nasilenia procesów sądowych i dalszego zamykania niezależnych białoruskich mediów.

- EaP CSF Monitoring Mission: Belarus – political and societal developments after the presidential elections*, Eastern Partnership Civil Society Forum, Brussels September 2020: <<https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/EaPCSF-Monitoring-Mission-report-Belarus-political-societal-developments-elections.pdf>> [dostęp: 27 X 2021].
- „Facebook. BY Covid 19” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.facebook.com/bycovid19/>>.
- „Golos” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://belarus2020.org/>>.
- Grove T., *Belarus plane diversion. What happened to the Ryanair flight and who is Roman Protasevich?*, „Wall Street Journal” [online], 26 V 2021 [dostęp: 1 VI 2021]: <<https://www.wsj.com/articles/belarus-ryanair-plane-lukashenko-protasevich-11621874251>>.
- „Instagram. Ulej” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.instagram.com/ulej.by/>>.
- Internet. Obsęstvo. Ličnost'. Tezisy dokladov Meždunarodnoj konferencii*, Institut „Otkrytoe obsęstvo”, Sankt-Peterburg 1999.
- IT rynek Respubliki Belarus'*, Aser, BIK Ratings, Minsk 2020.
- Ivanov V. G., *Narod ęsperanto: ot setevyh soobšestv k setevym ętnosam*, [w:] *Internet. Obsęstvo. Ličnost'. Tezisy dokladov Meždunarodnoj konferencii*, Institut „Otkrytoe obsęstvo”, Sankt-Peterburg 1999.
- Jaruga K., *Sieci społecznościowe w polityce. Medium (dez)informacyjne?*, „Kultura – Media – Teologia” 2013, nr 13.
- „Kaardynacyjnââ Rada” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://rada.vision.by/>>.
- Kalinina N., *Biznes pomog medikam v period pandemii bolee čem na 4 mln dollarov*, „Tut” [online], 12 VI 2020 [dostęp: 19 X 2020]: <<https://news.tut.by/economics/688506.html>>.
- Karta aktivnostej social'no otvetstvennogo biznesa v period pandemii COVID-19, „Kovidonomika Belarusi”* [online, dostęp: 24 VIII 2021]: <<https://covidconomy.by/csr-mapping>>.
- Kastel's M., *Stanovlenie obsęstva setevyh struktur*, [w:] *Novaâ postindustrial'naâ volna na Zapade*, red. V. L. Inozemcev, Academia, Moskva 1999.
- Komunikowanie społeczne w dobie nowych technologii*, red. D. Piontek, S. Ossowski, Wydawnictwo „ToC”, Nowy Targ 2017.
- Korytnikova N. V., *Internet kak sredstvo proizvodstva setevyh kommunikacij v usloviâh virtualizacii obsęstva*, „Sociologičeskie issledovaniâ” 2007, № 2.
- Latour B., *Reassembling the social. An Introduction to Actor – Network – Theory*, Oxford University Press, New York 2005.
- Lur'e D. A., *Internet i ego rol' v processah demokratizacii rossijskogo obsęstva i gosudarstva*, „Vestnik PAGS” 2009, t. 19.
- Masuda Y., *The information society as post-industrial society*, Transaction Publishers, Washington 1983.
- Merfi A., *Kak IT-sektor Belarusi mozet povliât' na ee meždunarodnoe položenie?*, „Minskij dialog” [online], 5 II 2020 [dostęp: 22 IV 2021]: <<https://minskdialogue.by/research/memorable-notes/kak-it-sektor-belarusi-mozhet-povliiat-na-ee-mezhdunarodnoe-polozhenie>>.

- Ministr èkonomiki: belorusskoe IT sravnâlos' po značimosti s sel'skim hozâjstvom (6,1% v VVP vs 7,2%), „Dev Baj Media”* [online], 27 XI 2019 [dostęp: 22 IV 2021]: <<https://dev.by/news/it-sektor-economy>>.
- My podderžali 12,000 Belarusov, „Facebook. BY Help”* [online], 13 VI 2021 [dostęp: 20 IX 2021]: <<https://www.facebook.com/BYhelpBY/photos/a.412499032449899/1448958378803954/>>.
- „Narodnoe Antikrizisnoe Upravlenie”* [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://belarus-nau.org/>>.
- Nevedomskaâ T., V protestnom rajone Minska otklûčili vodu. Mest' vlastej?, „Deutsche Welle”* [online], 17 XI 2020 [dostęp: 7 X 2021]: <<https://www.dw.com/ru/v-protestnom-rajone-minska-otkljuchili-vodu-mest-vlastej/a-55638254>>.
- Novaâ postindustrial'naâ volna na zapade*, red. V. L. Inozemcev, Academia, Moskva 1999.
- Novaâ tehnokraticeškaâ volna na Zapade*, red. P. S. Gurevič, Progress, Moskva 1986.
- Ob obnovlenii Perechnâ organizacij i fizičeskich lic, pričastnyh k terrorističeskoj deâtel'nosti, „Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti Respubliki Belarus”* [online], 2 IV 2021 [dostęp: 7 IX 2021]: <www.kgb.by/ru/news-ru/view/ob-obnovlenii-perechnja-organizatsij-i-fizicheskix-lits-prichastnyx-k-terroristicheskoj-dejatel'nosti-196/>.
- Otčet Mediasolidarnosti, „Facebook. Media Solidarity Belarus Campaign”* [online], 23 VI 2021 [dostęp: 7 VII 2021]: <<https://www.facebook.com/mediasolidarity/photos/a.110572384119626/313219960521533/>>.
- Otčetnost', „Bysol”* [online, dostęp: 17 IX 2021]: <<https://www.bysol.org/ru/about/stats/>>.
- Ousmanova A., Białoruscy partyzanci w cyberepoce, „Białoruś 2020”* [online], 28 X 2020 [dostęp: 12 X 2021]: <<https://bialorus2020studium.pl/bialoruscy-partyzanci-w-cyberepoce/>>.
- The Oxford handbook of Internet studies*, ed. W. Dutton, Oxford University Press, Oxford 2013.
- Piechota G., Rajczyk R., Media społecznościowe w protestach politycznych, [w:] Komunikowanie społeczne w dobie nowych technologii*, red. D. Piontek, S. Ossowski, Wydawnictwo „ToC”, Nowy Targ 2017.
- Rust M., A Belarusian clash of civilizations, „New Eastern Europe”* 2020, nr 6 (44).
- Rust M., Białoruska tożsamość państwowa jako proces niedokończony, „Społeczeństwo i Polityka”* 2015, nr 4 (45).
- Rust M., COVID-19 – a crash test for the Belarusian system?, „New Eastern Europe”* [online], 20 IV 2020 [dostęp: 14 VI 2021]: <<https://neweasterneurope.eu/2020/04/20/covid-19-a-crash-test-for-the-belarusian-system/>>.
- Sbor sredstv dlâ podderžki postradavših ot repressij v Belarusi, „Bysol”* [online, dostęp: 19 X 2021]: <<https://bysol.org/#rec251895028>>.
- Shkliarov V., Belarus. Who will win?, „New Eastern Europe”* [online], 2 VII 2020 [dostęp: 18 X 2021]: <<https://neweasterneurope.eu/2020/07/02/belarus-who-will-win/>>.

- Smirnov I., *Nalog na tuneádstvo*, „Myfin” [online], 16 VI 2020 [dostęp: 18 V 2021]: <<https://myfin.by/wiki/term/nalog-na-tuneyadstvo>>.
- „Sovetskaâ Belorussiaâ” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://www.sb.by/>>.
- „Spasibo Live” [online, dostęp: 19 X 2020]: <<https://spasibo.live/>>.
- „La Strada” [online, dostęp: 19 X 2020]: <<https://www.lastrada.by/>>.
- „Telegram. MVD Belarusi” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://t.me/pressmvd>>.
- „Telegram. Nexta Live” [online, dostęp: 27 X 2021]: <https://t.me/s/nexta_live>.
- „Telegram. Nexta” [online, dostęp: 27 X 2021]: <https://t.me/nexta_tv>.
- „Telegram. Pul Pervogo” [online, dostęp: 27 X 2021]: <https://t.me/s/pul_1>.
- „Telegram. Žěltye slivy” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://t.me/s/zheltyeslivy>>.
- Toffler A., *Power shift. Knowledge, wealth, and violence at the edge of the 21st century*, Plaza and Janés, New York 1990.
- „Ulej” [online, dostęp: 19 X 2020]: <<https://ulej.by/>>.
- Валовой внутренней продукт, рассчитанный производственным методом*, „Национальный статистический комитет Республики Беларусь” [online, dostęp: 12 XI 2021]: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/vvp-rasschitanniy-proizvodstvennym-metodom/2020/>.
- Viačorka F., *Belarus crackdown's next victim: its booming IT sector*, „Politico” [online], 2 IX 2020 [dostęp: 20 IX 2020]: <<https://www.politico.eu/article/belarus-crackdown-it-sector/>>.
- Walker S., *Belarus tells banks to seize money raised to help out protesters*, „The Guardian” [online], 13 XI 2020 [dostęp: 11 IV 2021]: <<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/13/belarus-tells-banks-seize-money-raised-help-protesters-lukashenko>>.
- „Zubr” [online, dostęp: 27 X 2021]: <<https://zubr.in/>>.
- Žukova K., *Kod nezavisimosti: kak Lukašenko snižaet zavisimost' Belorussii ot Rossii čerez cifrovuû ekonomiku*, „Forbes” [online], 10 III 2020 [dostęp: 25 V 2021]: <<https://www.forbes.ru/tehnologii/394463-kod-nezavisimosti-kak-lukashenko-snižaet-zavisimost-belorussii-ot-rossii-cherez>>.